

Ks. dr hab. Bogusław Milerski, prof. ChAT
Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie

Recenzja dysertacji doktorskiej mgr. ks. Piotra Nowaka pt. „Instytucje kształceniowe Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947-1988)” (ss. 285), napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Tadeusza J. Zielińskiego (promotor pomocniczy dr hab. Jan Mironczuk), przedłożonej w Wydziale Teologicznym Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie

Religia jest każdorazowo związana z określoną koncepcją człowieka, jego kształcenia i samorozwoju. W tym celu denominacje religijne prowadzą oddziaływania edukacyjne o charakterze formalnym i nieformalnym. Dysertacja ks. Piotra Nowaka rekonstruuje aspekt instytucjonalny kształcenia ewangelikalnego. Autor jednoznacznie definiuje przedmiot dociekań. Obejmuje on instytucje edukacyjne zawężone do kształcenia szeroko rozumianych kadr kościelnych w konkretnej wspólnocie wyznaniowej, a mianowicie w Zjednoczonym Kościele Ewangelicznym (dalej: ZKE) w Polsce w latach 1947-1988. Takie klarowne dookreślenie zakresu dociekań jest w nauce warunkiem sine qua non udanej realizacji projektu badawczego. Co więcej, wyznacza ono również określoną bazę źródłową i literaturę przedmiotu.

Oceniana dysertacja wpisuje się z jednej strony w pola problemowe teologii praktycznej i teologii historycznej, natomiast z drugiej - w historię instytucji i idei pedagogicznych. Myślę, że mogłaby być również przedłożona jako rozprawa doktorska w zakresie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika. Tym niemniej jest to dysertacja w pełni zakorzeniona w dyskursie teologicznym. Rekonstruuje i analizuje instytucje i idee kształcenia teologicznego i religijnego, i to zarówno w kontekście ich historycznych postaci, jak również teologicznych i pedagogicznoreligijnych treści. Jej walorem poznawczym jest również uwzględnienie uwarunkowań historycznych związanych z ówczesnym kontekstem społeczno-politycznym.

Dysertacja składa się z 5 rozdziałów poprzedzonych wstępem i zwięzłymi podsumowaniami, wykazem źródeł i literatury oraz streszczeniami w języku polskim i angielskim. Ma ona dobrze uporządkowaną strukturę, a sam wstęp jest napisany wzorcowo. Nie tylko jednoznacznie definiuje przedmiot badań i cele badawcze, lecz również rekonstruuje stan wiedzy, przedstawia strukturę pracy, logikę wywodów oraz przyjętą bazę materiałową.

Celem dysertacji jest opisanie i analiza instytucji edukacyjnych działających w ramach ZKE w latach 1947-1988. ZKE był wówczas jednym z najważniejszych przedstawicieli tradycji ewangelikalnego protestantyzmu w Polsce. Badanie koncentruje się w szczególności na kształceniu biblijno-teologicznym oraz formacji duchownych. Autor dysertacji sformułował cele szczegółowe dotyczące edukacji religijnej w kontekście dziejów ZKE, opisu instytucji edukacyjnych działających w ramach ZKE, analizy możliwego wpływu przedstawicieli instytucji edukacyjnych ZKE na świadomość teologiczną Kościoła, analizy wpływu sytuacji społeczno-politycznej w ówczesnej Polsce na działalność edukacyjną ZKE.

W rozdziale pierwszym została zrekonstruowana historia ZKE oraz przedstawione zasady wiary. Jest to klasyczna synteza encyklopedyczna. Tym niemniej jest ona niezbędna dla dalszych opisów i analiz. Za niezwykle cenne poznawczo uznaję kolejne trzy rozdziały. Są w nich zaprezentowane historyczne badania dotyczące instytucji i idei edukacji teologicznej prowadzonej w ramach ZKE. W dysertacji otrzymujemy teologiczno-pedagogiczną retrospektywę dotyczącą tradycji kształceniowych poprzedzających powstanie ZKE oraz rekonstrukcję działalności Szkoły Biblijnej ZKE z podziałem na dwa okresy: 1948-1967 oraz 1968-1988. Taki podział ma nie tylko uzasadnienie w samej dynamice rozwoju ZKE, lecz również, a może przede wszystkim - w okolicznościach społeczno-politycznych, w tym represjach czasu stalinowskiego. Domknięciem analiz jest rozdział piąty, w którym Autor przedstawił pozostałe formy kształcenia pracowników ZKE.

W ocenie pracy opartej na detalicznej i rzetelnej analizie materiałów źródłowych nie jestem w stanie całościowo opisać poszczególnych jednostkowych rekonstrukcji zdarzeń, instytucji, idei i ich uwarunkowań zewnętrznych. Co więcej, nie mam do nich merytorycznych zastrzeżeń źródłowych, a ich interpretacje są „zawsze kwestią interpretacji”. Z tego względu chciałbym się skupić na wykazaniu walorów poznawczych dysertacji, które uzasadniają nadanie jej Autorowi stopnia naukowego doktora.

Po pierwsze, dysertacja prezentuje w sposób przekonujący ogólną wiedzę teoretyczną Doktoranta oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy badawczej oraz stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Tym problemem jest opis i analiza instytucji i idei edukacyjnych ZKE w kontekście teologiczno-historycznym i teologiczno-praktycznym z uwzględnieniem uznawanych zasad wiary, relacji wewnątrzkościelnych oraz uwarunkowań społeczno-politycznych.

Po drugie, dysertacja opiera się na źródłach i kompetentnie dobranej literaturze przedmiotu. Autor udowodnił umiejętność krytycznej, analitycznej pracy badawczej na materiale źródłowym oraz syntezy poszczególnych informacji.

Po trzecie, dysertacja wnosi wkład nie tylko do historii instytucji kształceniowych, lecz również do badania idei kształcenia teologicznego i religijnopedagogicznego. Autor popiera swoje analizy licznymi materiałami dotyczącymi programów kształcenia i ich interpretacji. I właśnie dlatego dysertacja ks. P. Nowaka powinna być obowiązkową lekturą w zakresie historii formacji teologicznej i duchowej w protestantyzmie. Nie musimy zgadzać się z ideami kształcenia promowanymi przez ówczesny ZKE, ale były one faktem i również dzisiaj mogą stanowić krytyczny punkt odniesienia dla koncepcji pedagogiczno-religijnych.

Po czwarte, dysertacja celnie rekonstruuje dwie determinanty działalności edukacyjnej ZKE, a szerzej - każdego Kościoła. Z jednej strony jest to wierność własnym zasadom wiary i wynikającym z nich konsekwencjom antropologicznym i pedagogicznym, natomiast z drugiej - kontekst społeczno-polityczny. Kształcenie odbywa się zawsze w określonej przestrzeni społecznej i jest warunkowane dominującymi w danym okresie mechanizmami społecznymi, politycznymi i kulturowymi. Pedagogika krytyczna i krytyczna pedagogika religii ujawniają owe uwarunkowania i upominają się o prawo głosu dla każdej grupy kulturowej i religijnej. Mimo że ten aspekt nie wybrzmiał w dysertacji, to jednak doceniam jej wartość także w tym polu problemowym.

Po piąte, dysertacja jest świadectwem krytycznego badania naukowego. Przykładowo: Możemy przeczytać o sporach doktrynalnych wewnątrz samego ZKE, o mechanizmach represji ze strony władz komunistycznych, ale także o uległości politycznej niektórych członków ZKE wobec tejże władzy. Uległość ta miała zapewne różną intensywność, wiele uwarunkowań i wreszcie dotyczyła tylko wybranych osób, a nie całej społeczności. Co więcej, znając ówczesną sytuację polityczną, nie można jej w sposób uproszczony tłumaczyć. Tym niemniej, analiza tego problemu przez eksponowanego członka ewangelikalnej tradycji wyznaniowej dowodzi jego rzetelności naukowej.

Po szóste, co wynika z poprzednich punktów, dysertacja wnosi niepodważalny wkład do badania historii ewangelikalnego protestantyzmu w Polsce. Przecież, oprócz analizy instytucji i idei kształceniowych, odtwarza ona relacje wewnątrzkościelne, spory doktrynalne oraz kontekst społeczno-polityczny i wynikające z niego konsekwencje.

Po siódme, dysertacja jest nie tylko rzetelna w zakresie analitycznym i syntetycznym, lecz również ma charakter problemowy i erudycyjny. Dotyczy to nie tylko analizy wymienionych powyżej uwarunkowań społeczno-politycznych i debat doktrynalnych, lecz również konkretnych dylematów związanych z programami nauczania.

W świetle powyższego zasadna wydaje się konkluzja, iż ocena przedłożonej dysertacji dowodzi wysokich kompetencji naukowych Doktoranta. Lektura rozprawy „Instytucje kształceniowe Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947-1988)” upoważnia mnie do stwierdzenia, że stanowi ona oryginalne dzieło z zakresu teologii i spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim, określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. 2016 r., poz. 882) oraz w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 r., poz. 1668), i na tej podstawie przedkładam wniosek o dopuszczenie ks. mgr Piotra Nowaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.



Bogusław Milerski

Warszawa, dn. 23 stycznia 2020 r.